

Pátek 7. listopad

Po dvou dnech nemilosrdné dělostřelby se lidé začali vynořovat z úkrytů. Budapešť se proměnila v hromadu sutin. Některé komerční čtvrti, které sotva stačili opravit po devastaci za války, ležely znovu v troskách. József Kóvágó se v úterý ráno odvážil vypravit ven hledat svou ženu Lonci, která se na začátku invaze schovala v nemocnici: „Dorazil jsem na Velký bulvár, který vypadal jako bojiště. Domy rozbořené, všude zkáza. Lidi bylo vidět jedině před obchody. Najednou se objevily dva sovětské tanky. Lidé se snažili schovat. Utekl jsem do domu. Tanky zahájily palbu na frontu na jídlo.“⁶³⁹

Hlavní centra odporu likvidovali Sověti jedno po druhém. Náměstí Széna padlo 6. listopadu. „Strýčka“ Jánose Szaba chytili při pokusu o útěk do Rakouska. Téhož dne obsadili Dudásovu centrálu. Dudás patřil mezi první, které zasáhla střelba při sovětském nedělním bleskovém útoku. Jeden z jeho věrných stoupců ho pak raněného ukrýval na severním předměstí Budapešti. Náměstí Móricze Zsigmonda, na kterém byly předtím zastaralé ruské tanky T-34 tak zranitelné, zničila dělostřelba a povstalci se v úterý vzdali. Při obraně hradní čtvrti se vynořil neobvyklý vůdce. Byl jím Vazul Végvári, sedmadvacetiletý františkánský mnich. Před povstáním pracoval v sirotčinci v Ostřihomi, arcibiskupském městě s katedrálou padesát kilometrů severně od Budapešti. Teď, když Maďarsko napadli Rusové, začal nosit kolem krku samopal a vždy měl po ruce granáty. „Mnich, který se na dvacet čtyři hodin vzdálí z kláštera bez povolení představeného, bude potrestán a dost možná suspendován. Ale považoval jsem boj lidu za svatou válku,“ řekl.

Když vypukla revoluce, Végvári se vydal do Kiliánových kasáren a požádal Malétera o místo vojenského kaplana, „ale odmítl mě“.

Když pak Sověti zahájili svůj brzký ranní útok, šel do hradní čtvrtě a rozhodl se bojovat:

Bylo nás tam pár desítek, víc ne. Než jsem se stal knězem, byl jsem kadet na vojenské škole, takže jsem se ve zbraních docela vyznal. Snažili jsme se v té oblasti opevnit. Pořád jsme doufali, že tlak OSN či Západu třeba donutí Rusy začít vyjednávat. Bylo to ale beznadějně. V úterý jsme obdrželi ultimátum: měli jsme odejít. Zůstali jsme. Objevili naše ústředí a začali jej silně ostřelovat děly – přemístili jsme se do blízké kavárny. Tu také objevili. Proti takovému útoku se zdál být všechnen odpor marný. Pod Budínským hradem byla spousta tajných podzemních průchodů – využili jsme je k útěku.⁶⁴⁰

U kina Korvín pár bojovníků zůstávalo, ale 6. listopadu se rozhodli utéci a pokusit se uniknout na Západ. „Je to úplně beznadějně,“ řekl Gergely Pongrátz svým lidem. Kiliánova kasárna vydržela o trochu déle – budova už byla téměř zdemolovaná nemilosrdnou kanonádou tanků a děl a střelbou z migů, bojovalo se ve sklepě.

Generálmajor Király, velitel Národní gardy, jedině maďarské oficiálně bojující síly, se snažil vydržet, jak to jen šlo. Během nedělního dopoledne přesunul své velitelství do malého kláštera na kopci Szabadság vysoko nad městem a se svými podřízenými zvažoval možnosti. Měli by „vyzvat národ k odporu a gerilovému boji proti agresí Sovětů? Snažit se vyjednávat? Nebo prostě složit zbraně?“⁶⁴¹ Jeden z jeho velitelů, generál Daniel Görgenyi, Királyův starý přítel, řekl, že by se měli pokusit uzavřít s Rusy příměří, nabídnout klid zbraní za podmínky, že Rusové slíbí nikoho trestně nestíhat, a především se zaručí za osobní bezpečnost Malétera a Királye. Király řekl, že mu ten nápad připadá naivní: „V téhle situaci se každý musí řídit vlastním svědomím. Jestli se někdo pokusí zachránit něco, co zachránit lze, je to chvályhodné. Jestli někdo chce bojovat, měl by bojovat. Jestli se někdo rozhodne dát se cestou vedoucí přímo na Západ, je

to také přijatelné... Vyzývám teď všechny, kteří se chtějí připojit ke generálu Görgenyimu, aby neprodleně odešli. Nedělejme z toho ceremonii, nebuďme emotivní. Kdo chce jít, ať jde, ale hned.“

Odešla necelá polovina lidí. Ostatní zůstali, vytvořili oddíl pod Királyovým velením a snažili se vydržet, jak dlouho to šlo. „I když se další boj zdál být ve výsledku beznadějný, cítili, že nechtějí vydat ani své zbraně, ani sebe na milost sovětským vojákům.“⁶⁴² Király vysvětloval: „I když to nebude znít nijak hrdinsky, musím říci, že jsem neudržel ... velení se záměrem organizovat gerilovou válku ani jsem nechtěl neústupným válčením prodlužovat utrpení Maďarska. Mým jediným cílem bylo, aby měl Imre Nagy pro případ, že se mu podaří dosáhnout přijatelného kompromisu, nějakou organizaci, na kterou by mohl spoléhat. Proto jsem ... byl ochotný pokračovat v boji a udržovat nejvyšší velení funkční, dokud nenastane taková situace.“

Nemohli ale vzdorovat dlouho. Rusové se chystali udeřit na jejich centrálu vši silou, takže se Király v příštích dnech stáhl, opustil Budapešť a zamířil západním směrem. „Bivakovali jsme na hřebenech pohoří Vértes, Pilišských vrchů a Bakoňského lesa, sovětské helikoptéry nám létaly nad hlavami a sledovaly náš ústup. Dychtivě jsme poslouchali zahraniční stanice, čekali jsme a doufali, že přijde změna, že někdy, nějak, něco Sovětský svaz přinutí nakonec s Imrem Nagyem přece jen vyjednávat.“ Király opustil Maďarsko, „protože první rozsudek smrti, který nade mnou vynesli, sice nevykonali, ale odsoudili by mě zas a tentokrát by to vykonali. Jsou situace, kdy voják musí své službě obětovat život. Na druhou stranu, když vás chtějí zabít a ta smrt by absolutně nic nepřinesla, proč riskovat?“⁶⁴³

János Kádár dorazil do Budapešti 7. listopadu, když Sověti slavili největší svátek komunistického kalendáře - výročí ruské revoluce. Krátce poté, co skončil tradiční průvod na moskevském Rudém náměstí, vstoupil nový maďarský vůdce do hlavního města

Maďarska. Věděl, že ho nečeká triumfální přijetí. Přijel v ruském obrněném voze, k budově parlamentu ho doprovázely dva sovětské tanky. Kromě několika sovětských vojáků se v jeho okolí nikdo nepohyboval. Náměstí Lajose Kossutha několik hodin předtím vyklidili.

Když Kádár nastoupil svůj úřad, po městě byla pořád ještě slyšet občasná střelba. Nebyl to ale boj, co mu dělalo největší starosti; věděl, že ozbrojený odpor zakrátko skončí – a měl pravdu. Pokračoval jen pár dní na izolovaných místech. Kiliánova kasárna se držela do 9. listopadu, kdy zde došlo k poslední vážné střelbě. Na „rudém“ Csepelu, kde ruská armáda držela pět dní v obklíčení 70 000 lidí, se odhodlané skupiny povstalců statečně držely až do 11. listopadu.⁶⁴⁴ Od začátku revoluce v listopadu zemřelo asi 2600 Maďarů.⁶⁴⁵ Ozbrojený boj byl marný, ale národ si našel jiné způsoby odboje. Začala opravdová, vzdorovitá pasivní rezistence – a také generální stávka, která celou zemi zcela zastavila.

Kádára nenáviděli jako Jidáše. Nemohl bezpečně opustit budovu parlamentu, takže ani neviděl bezpočet plakátů, které se po městě objevily. Obvyklý text zněl: „Ztratila se: důvěra lidu. Žádáme poctivého nálezce, aby ji odevzdal Jánosovi Kádárovi na ulici Deseti tisíc sovětských tanků.“⁶⁴⁶ A z pohledu Kremlu byl Kádár pořád ještě ve zkušební lhůtě. Dva agenti KGB sledovali každý jeho pohyb, údajně pro jeho bezpečí, ale ve skutečnosti ho hlídali. Serov a Grebennik byli ti, kteří v Budapešti opravdu rozhodovali, jeden jako šéf tajné policie, druhý jako vojenský velitel. Ve městě platilo stanné právo.⁶⁴⁷

Rusové poskytl maďarskému vůdci, jehož vybrali, v podstatě jen morální podporu. Kádár se zprvu snažil o smířlivost. Jedenáctého listopadu se vyjádřil, že jako „bývalý ministr Nagyovy vlády“ ví, že Nagy „nevedl kontrarevoluci“.⁶⁴⁸ Byl pod tlakem. Opakovaně řekl, že chce, aby sovětské síly odešly, až „bude obnoven pořádek“.⁶⁴⁹ Čtrnáctého listopadu slíbil, že kvůli „velkému lidovému hnutí posledních týdnů“ nikomu nic nehrozí.⁶⁵⁰ Během listopadu tu formulaci opakoval několikrát.

Věděl, jak mu může stávka uškodit. Sověti v posledních pár letech už několikrát vyměnili svého prokonzula v Budapešti. Jestli nepři-vede Maďarsko k pořádku, mohou ho lenní páni v Kremlu mrknutím oka odstranit. Chtěl vyjednávat s vůdci stávky z ústředního dělnic-kého výboru za Budapešť a okolí, sídlícího ve čtvrti Csepel. Sovětům se myšlenka jednat se stávkujícími nelíbila – obzvlášť proto, že jejich hlavním požadavkem bylo stažení ruských vojáků. Uvolili se ale nechat to Kádára zkusit. Serov ho zplnomocnil k setkání s vysokým třiadvacetiletým Sándorem Ráczem, nástrojařem, kterého revoluce vynesla jako nejcharismatictějšího dělnického vůdce v Maďarsku. Poprvé se sešli 14. listopadu a zpočátku to probíhalo dobře. Rácz souhlasil s ukončením stávky, aby se obnovily dodávky potravin a začalo fungovat topení. Došlo ale k hádce.⁶⁵¹ Rácz prohlásil, že jeho lidé považují ústřední dělnický výbor za jediného představi-tele maďarské dělnické třídy. Kádár na to řekl, že tuto úlohu plní komunistická strana: „Moc pracujících lze zničit nejen kulkami, ale i hlasovacími lístky,“ odpověděl na požadavek svobodných voleb. Rozhodl se, že až nastane vhodný čas, najde způsob, jak se s dělnic-kými výbory vypořádat.

Zatímco se Kádár snažil dávat najevo svou umírněnost, Rusové jednali bez skrupulí. Začalo zatýkání. Osmého listopadu přiměl starý ruský přítel podvodem Sándora Kopácsiho, aby se vydal KGB. „Řekl mi, že se se mnou chce sejít velvyslanec, že chce vyjednávat o mož-nosti příměří. Že bych mohl prokázat službu jeho vlasti a zachránit životy Maďarů.“ Kopácsi naivně svolil, že tam půjde. Jakmile vstoupil na ambasádu, v zahradě ho zatkli a hodili do sklepa, který fungo-val jako vězení hlídané sovětskými strážemi. Kopácsi řekl, že mu to uspořádání připadalo trefné: „Ve sklepě nebylo topení a třásli jsme se zimou. Jednou za den nás odvedli na nepopsatelně špinavý záchod. V přízemí byl taneční sál a čtyři metry pod ním gulag. Byl to velice příhodný obrázek sovětského panování.“ Kopácsi se setkal s Maléterem a dalšími třemi, které Rusové zajali o půlnoci před invazí. „Maléter se choval důstojně. Plynnou ruštinou sjel agenta

KGB, který mu neprokazoval dostatečnou úctu. „Stůjte v pozoru. Ten, koho máte tu čest strkat do cely, je ministr obrany socialistické země.“ Zanedlouho je přesunuli do ústřední budapeštské věznice.⁶⁵²

Městem se šířily divoké fámy, že Rusové deportují do Sovětského svazu tisíce lidí včetně spousty dětí. Během prvních dní po invazi poslali do Ruska 846 Maďarů, většinou obyčejných civilistů, které pochytili poblíž míst bojů. Bylo mezi nimi i 68 mladých lidí pod osmáct let. Odvezli je na Ukrajinu, ale 15. listopadu deportace ustaly a o pár dní později je všechny vrátili. Sovětský představitel, který o tom rozhodoval, řekl, že se to s nimi dá stejně tak dobře a efektivně vyřídit v Maďarsku.⁶⁵³

Na samém začátku listopadu Kádár přátelům a stoupencům říkal, že se mu ta přísná opatření nelíbí. Serov a Grebennik měli pravomoci, především pokud šlo o bezpečnost, a někdy rozhodovali, aniž by mu dali vědět. Později se vyjádřil, že rozhodnutí, která činil s dobrým úmyslem, Sověti často anulovali. Byla to přetvářka, ale myslel si tehdy, že mu pomůže, když bude působit dojmem muže, který se snaží o smír.⁶⁵⁴

Münnich dával málokdy najevo, co si opravdu myslí, ale dokonce i on se snažil distancovat od toho, co Sověti jeho jménem dělali. Podle žurnalisty Istvána Szaba, který emigroval do Ameriky a neměl žádný zjevný důvod lhát, Münnich „neměl rád kruté projevy teroru. Ale místo toho, aby se proti tomu postavil, se rozhodl zavírat oči a dělat, že to nevidí. Hodně pil – a to mu pomáhalo v jeho odevzdanosti. Neprosazoval své názory. Občas jsem s ním zašel na sklenku a připadal mi jako zábavný společník. Uprostřed ‚uklizení‘ po 4. listopadu ... seděl ve své kanceláři a nebral telefon. Když za ním někdo přišel osobně, prostě říkal ‚to dělají oni‘, čímž myslel Rusy.“⁶⁵⁵

Čtvrtého prosince, měsíc poté, co začaly sovětské tanky drtit Budapešť na prach, vyvrcholil vztek, rozhořčení a zášť Maďarů v okamžiku, který slavná filozofka Hannah Arendtová popsala jako nejpohnutější moment revoluce. V situaci, kdy Rusové zavedli stanné právo a veškeré demonstrace byly zakázané, prošel centrem

Budapešti průvod 30 000 černě oděných žen v tichém protestu proti invazi a ve smutku za ztracenou revoluci.⁶⁵⁶

Realita porážky, smrti a ničení byla pro Maďary už tak dost zlá, ale stejně hrozný byl masový exodus ze země. Začal jako pramínek toho rána, kdy do Budapešti vjely ruské tanky, aby zlikvidovaly revoluci. Během několika měsíců uteklo 180 000 lidí – často mladých, energických, vzdělaných a ctižádostivých, jejichž nepřítomnost v Maďarsku později přerostla ve velký problém. Po většinu listopadu a první prosincový týden si Sověti a představitelé Kádárova režimu nedělali s emigranty hlavu. Ruští vojáci ponechávali velké části hranice s Rakouskem nestřežené, skoro jako by chtěli, aby se potenciální „rušitelé pořádku“ ztratili. Zmizely desetitisíce lidí, prostě odešli ze země pěšky nebo dojeli vlakem co nejbliž k hranici a pak se plahočili přes blátivá pole do Rakouska, na svobodu. Když později Kádár upevnil svou vládu, Maďarsko se zase proměnilo ve vězení. Pak už bylo riskantní a nebezpečné zkoušet utéci.

Někteří prominentní revolucionáři prchali před rozsudkem smrti, například Béla Király a Gergely Pongrátz. Jiní dobře věděli, že pokud zůstanou, čeká je dlouhé vězení, například náměstka ministra zahraničí Györgye Heltaie či Józsefa Kóvága, starostu Budapešti, kterého pustili z vězení jen pár dní předtím, než začala revoluce. Někteří, jako spisovatel Paul Ignotus, utekli z vězení během povstání a věděli, že by se tam rovnou zase vrátili. Pro pár lidí to bylo podruhé v životě, co je situace donutila emigrovat; básník György Faludy prchl ve třicátých letech před fašisty a teď musel do vyhnanství znovu. Lidé se děsili návratu velkého teroru jako za Rákosiho; předpokládali, že se Rusové budou chtít Maďarům mstít za to, že se opovážili vzbouřit. Spousta rodin využila první příležitosti a zmizela. Nadaný Faludy znovu prchal, tentokrát kvůli jinému strachu spojenému s životem v totalitní diktatuře: strachu před kolaborací. „Chtěl jsem psát svobodně,“ řekl. „Ale měl jsem i další důvod odejít. Báł jsem se. Měl jsem ženu a malého syna. Báł jsem se,

že kdybych zůstal, mohl bych podlehnout, vstoupit do komunistické strany, abych přežil a chránil svou rodinu.“

Západní země byly pozoruhodně velkorysé. Aby se v Rakousku vypořádali s přílivem Maďarů, spěšně vybudovali uprchlické tábory, které pak zavřeli na počátku roku 1957. Komunity maďarských emigrantů už byly charakteristickým rysem velkoměst po celém světě, ale tyto nové uprchlíky společnost absorbovala pozoruhodně lehce. Spojené státy přijaly asi 150 000 uprchlíků, Británie i Francie po 30 000.